

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія авіаційного і радіоелектронного обладнання

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни
«Основи електрики та електроніки, електричні вимірювання та їх
стандартизація»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти

***272 Авіаційний транспорт
(Оператор безпілотних літальних апаратів)***

за темою № 11 - Електричні кола при негармонійній дії

Кременчук 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного коледжу
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 28.08.2023 № 1

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з технічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні циклової комісії авіаційного і радіоелектронного обладнання, протокол від 28.08.2023р № 1

Розробник: викладач циклової комісії Авіаційного і радіоелектронного обладнання, к.т.н., доцент, спеціаліст вищої категорії, Юрко О.О.

Рецензенти:

1. К.т.н., спеціаліст вищої категорії, викладач-методист циклової комісії авіаційного і радіоелектронного обладнання Шмельов Ю.М.
2. Заступник директора з ОЛР, командир авіаційного загону ТОВ «ЕЙР ТАУРУС» Гетьман Ю.Ю.

План лекції:

1. Розрахунки кіл методом комплексних амплітуд під дією періодичних сигналів
2. Спектральний аналіз неперіодичних сигналів

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Болюх В. Ф., Данько В. Г., Гончаров Є. В. Основи електротехніки, електроніки та мікропроцесорної техніки. Харків: Планета-Прінт, 2019. 248 с.
2. Васильєва Л. Д., Медведенко Б. І., Якименко Ю. І. Напівпровідникові прилади: Підручник. Київ: ІВЦ Видавництво "Політехніка", 2003. 338 с.
3. Кармазін В.В., Семенець В.В. Курс загальної фізики. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Київ: Кондор, 2016. 786 с.
4. Коваль Ю. О., Гринченко Л. В., Милютченко І. О., Рибін О. І. Основи теорії кіл. Ч. 1. Харків: Компанія СМІТ, 2008. 432 с.
5. Колонтаєвський Ю. П., Сосков А. Г. Промислова електроніка та мікросхемотехніка: Теорія і практикум: навч. посіб. Київ: Каравела, 2004. 432 с.
6. Лавренова Д. Л., Хлистов В. М. Основи метрології та електричних вимірювань: навч. посіб. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 133 с.

Допоміжна:

1. Андріяшик М. В., Вербицький Б. І., Король А.М. Курс фізики. Київ: Фламенко, 2008. 530 с.
2. Готра З. Ю., Лопатинський І. Є., Лукіянець Б. А., Микитюк З. М., Петрович І. В. Фізичні основи електронної техніки: Підручник. Львів: Видавництво "Бескид Бит", 2004. 880 с.
3. Гумен Б. М., Гуржій А. М., Співак В. М. Основи теорії електричних кіл: у 3 кн. Київ: Вища шк., 2003.
4. Дмитрієва В. Ф. Фізика: Навч. посіб, Київ: Техніка, 2008. 648 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <https://www.youtube.com/channel/UCWfhBu4fAt126ZbxREz3IBw>

Текст лекції

1. Розрахунки кіл методом комплексних амплітуд під дією періодичних сигналів

Періодичну негармонічну функцію $f(t)$ можна зобразити у вигляді суми гармонічних коливань за допомогою ряду Фур'є:

$$f(t) = A_0 + \sum_{k=1}^{\infty} (a_k \cos(k\omega_1 t) + b_k \sin(k\omega_1 t)), \quad (2.1)$$

де $\omega_1 = 2\pi f_1 = 2\pi/T$ – частота першої гармоніки;

T – період сигналу $f(t)$;

A_0, a_k, b_k – коефіцієнти ряду Фур'є:

$$A_0 = \frac{1}{T} \int_0^T f(t) dt; \quad (2.2)$$

$$a_k = \frac{2}{T} \int_0^T f(t) \cos(k\omega_1 t) dt; \quad (2.3)$$

$$b_k = \frac{2}{T} \int_0^T f(t) \sin(k\omega_1 t) dt. \quad (2.4)$$

У спектральній області функція визначається своїми частотними характеристиками: амплітудною (АЧХ) та фазовою (ФЧХ).

Амплітуди C_k , та фази Θ_k гармонік визначають через коефіцієнти ряду:

$$C_0 = A_0, \quad C_k = \sqrt{a_k^2 + b_k^2}, \quad \Theta_k = \arctg \frac{b_k}{a_k}. \quad (2.5)$$

Розрахунки доцільно виконувати за таким алгоритмом.

1. Розкласти напругу $u_i(t)$ в ряд Фур'є, користуючись відповідними таблицями, наведеними у літературі. Якщо задана функція відрізняється від стандартної, необхідно у розклад стандартної функції додати постійну складову (якщо вона є у заданій функції) та прийняти до уваги наявність зсуву у часі заданої функції відносно стандартної. Урахування кута зсуву здійснюють заміною у формулах розкладу змінної (ωt) на змінну $(\omega t \pm \Delta\alpha)$, де $\Delta\alpha$ – визначений у радіанах кут зсуву з відповідним знаком. Наприклад, якщо задана функція запізнюється відносно стандартної на $\pi/2$, змінна має вигляд $[\omega t - \pi/2]$.

2. Позначивши опір елементів схеми в загальному вигляді як R_H, jX_{Lk} та jX_{Ck} , вивести формулу для комплексної амплітуди k -ї гармоніки напруги на навантаженні $\underline{U}_{2mk}$ через комплексну амплітуду тієї самої гармоніки вхідної напруги $\underline{U}_{1mk}$.

3. Записати миттєве значення напруги на навантаженні у вигляді ряду Фур'є.

4. Побудувати лінійчасті спектри амплітуд і фаз вхідної і вихідної напруг.

Приклад 1. Для чотириполосника, зображеного на рис. 7.1, б, дією є вхідний сигнал, зображений на рис. 7.1, а.

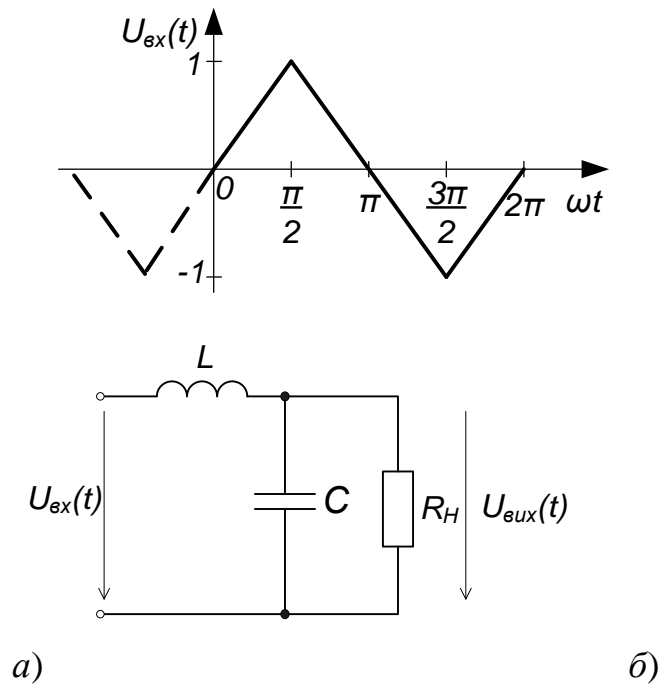

Рисунок 1

Схожа трикутна таблична функція має вигляд, зображений на рис. 2.

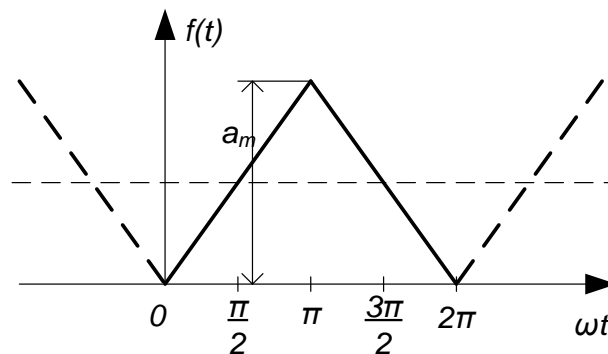

Рисунок 2

Розкладання до ряду Фур'є табличної функції:

$$f(\omega t) = \frac{a_m}{2} - \frac{4a_m}{\pi^2} \left[\cos \omega t + \frac{1}{9} \cos 3\omega t + \frac{1}{25} \cos 5\omega t + \dots + \frac{1}{n^2} \cos n\omega t \right].$$

Необхідно визначити величини зсувів табличної функції, щоб отримати задану функцію за нерухомих осей ординат.

Табличну функцію необхідно змістити вниз на $a_m/2$ та вліво на $\pi/2$. Відповідні зміни враховують так:

$$u(t) = f\left(\omega t + \frac{\pi}{2}\right) - \frac{a_m}{2}.$$

Загальний розмах функції $u(t)$ від -1 до $+1$ дорівнює 2, а табличної функції $f(t)$ дорівнює a_m . Тобто маємо відповідність: $a_m = 2$.

Отже, розкладання до ряду Фур'є заданої функції:

$$u(t)_{\text{ex}} = \frac{a_m}{2} - \frac{4a_m}{\pi^2} \left[\cos\left(\omega_1 t + \frac{\pi}{2}\right) + \frac{1}{9} \cos 3\left(\omega_1 t + \frac{\pi}{2}\right) + \frac{1}{25} \cos 5\left(\omega_1 t + \frac{\pi}{2}\right) \right] - \frac{a_m}{2}.$$

Перетворимо вираз:

$$u(t)_{\text{ex}} = -\frac{4a_m}{\pi^2} \cos\left(\omega_1 t + \frac{\pi}{2}\right) - \frac{4a_m}{9\pi^2} \cos\left(3\omega_1 t + \frac{3\pi}{2}\right) - \frac{4a_m}{25\pi^2} \cos\left(5\omega_1 t + \frac{5\pi}{2}\right).$$

Зробимо всі складові ряду додатними за допомогою виразу: $-\cos \alpha = \cos(\alpha - \pi)$ та врахуємо, що $a_m = 2$.

$$u(t)_{\text{ex}} = \frac{8}{\pi^2} \cos\left(\omega_1 t + \frac{\pi}{2} - \pi\right) + \frac{8}{9\pi^2} \cos\left(3\omega_1 t + \frac{3\pi}{2} - \pi\right) + \frac{8}{25\pi^2} \cos\left(5\omega_1 t + \frac{5\pi}{2} - \pi\right)$$

;

$$u(t)_{\text{ex}} = 0,81 \cdot \cos\left(\omega_1 t - \frac{\pi}{2}\right) + 0,09 \cdot \cos\left(3\omega_1 t + \frac{\pi}{2}\right) + 0,03 \cdot \cos\left(5\omega_1 t + \frac{3\pi}{2}\right).$$

Отже, комплексні амплітуди гармонічних складових спектра вхідного сигналу:

$$\underline{U}_{\text{ex}1} = 0,81 \cdot e^{-j\frac{\pi}{2}}, \underline{U}_{\text{ex}3} = 0,09 \cdot e^{j\frac{\pi}{2}}, \underline{U}_{\text{ex}5} = 0,03 \cdot e^{j\frac{3\pi}{2}}.$$

Частотні характеристики вхідного сигналу залежно від номера гармоніки k зображені на рис. 3.

Знайдемо загальний опір кола, зображеного на рис. 4.

$$\begin{aligned} \underline{Z} &= \underline{Z}_L + \frac{\underline{Z}_C R_H}{\underline{Z}_C + R_H} = j\omega L + \frac{\frac{1}{j\omega C} R_H}{\frac{1}{j\omega C} + R_H} = j\omega L + \frac{\left(\frac{1}{j\omega C} R_H\right) j\omega C}{\left(\frac{1}{j\omega C} + R_H\right) j\omega C} = j\omega L + \frac{R_H}{1 + j\omega C R_H} = \\ &= \frac{j\omega L(1 + j\omega C R_H) + R_H}{1 + j\omega C R_H} = \frac{j\omega L + (j\omega)^2 L C R_H + R_H}{1 + j\omega C R_H} = \frac{R_H - (\omega)^2 L C R_H + j\omega L}{1 + j\omega C R_H}. \end{aligned}$$

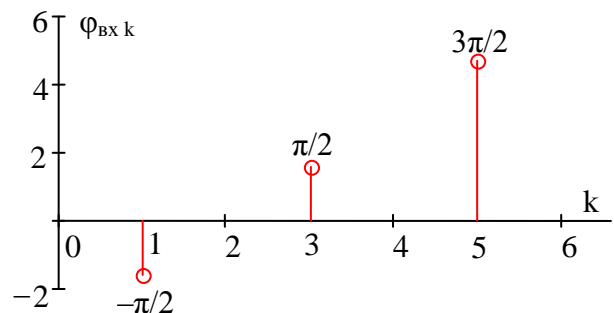
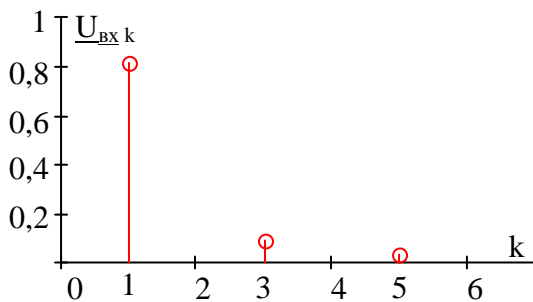

Рисунок 3 – АЧХ та ФЧХ вхідного сигналу

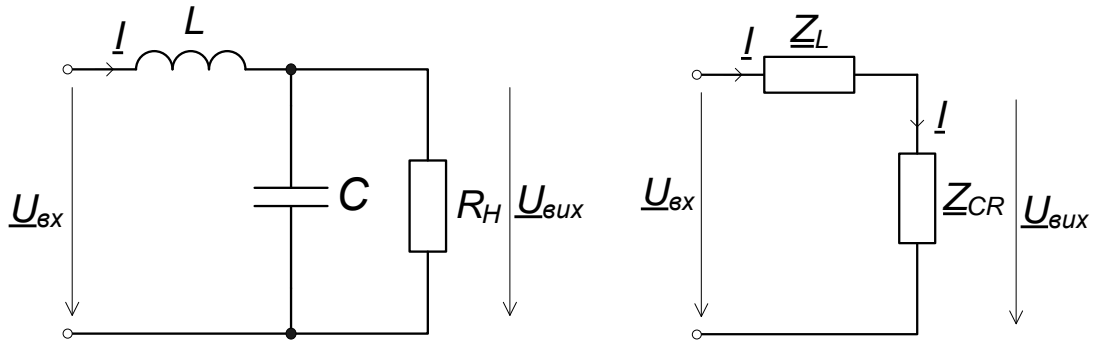

Рисунок 4 – Вихідна та перетворена ланки

Знайдемо вихідну напругу:

$$\begin{aligned} \underline{U}_{вух} &= \underline{I} \cdot \underline{Z}_{CR} = \underline{I} \cdot \frac{\underline{Z}_C R_H}{\underline{Z}_C + R_H} = \frac{\underline{U}_{вх}}{\underline{Z}} \cdot \frac{\frac{1}{j\omega C} R_H}{\frac{1}{j\omega C} + R_H} = \frac{\underline{U}_{вх}}{\underline{Z}} \cdot \frac{R_H}{1 + j\omega C R_H} = \\ &= \frac{\underline{U}_{вх}}{\frac{R_H - (\omega)^2 L C R_H + j\omega L}{1 + j\omega C R_H}} \cdot \frac{R_H}{1 + j\omega C R_H} = \underline{U}_{вх} \frac{R_H}{R_H - (\omega)^2 L C R_H + j\omega L}. \end{aligned}$$

Перейдемо до дискретних частот: $\omega = k\omega_1 = k \frac{2\pi}{T}$.

$$\underline{U}_{вухk} = \underline{U}_{вхk} \frac{R_H}{R_H - (k\omega_1)^2 L C R_H + jk\omega_1 L}.$$

Запишемо вираз у показниковій формі запису:

$$\begin{aligned} \underline{U}_{вухk} &= \frac{U_{вхk} \cdot e^{j\varphi_{вхk}} \cdot R_H}{\sqrt{\left(R_H - (k\omega_1)^2 L C R_H\right)^2 + (k\omega_1 L)^2} \cdot e^{j \cdot \arctg\left(\frac{k\omega_1 L}{R_H - (k\omega_1)^2 L C R_H}\right)}}, \\ \underline{U}_{вухk} &= \frac{U_{вхk} \cdot R_H}{\sqrt{\left(R_H - (k\omega_1)^2 L C R_H\right)^2 + (k\omega_1 L)^2}} \cdot e^{j\left(\varphi_{вхk} - \arctg\left(\frac{k\omega_1 L}{R_H - (k\omega_1)^2 L C R_H}\right)\right)}. \end{aligned}$$

$$L = 1 \text{ мГн} = 10^{-3} \text{ Гн},$$

$$C = 20 \text{ мкФ} = 2 \cdot 10^{-5} \text{ Ф},$$

$$T = 1 \text{ мс},$$

$$R = 100 \text{ Ом},$$

$$\omega_1 = \frac{2\pi}{T} = \frac{2\pi}{10^{-3}} = \pi \cdot 2 \cdot 10^3 = 6,28 \cdot 10^3 \text{ с}^{-1}.$$

$$\underline{U}_{\text{вих } k} = \frac{U_{\text{вх } k} \cdot 100}{\sqrt{\left(100 - (k \cdot 6,28 \cdot 10^3)^2 \cdot 10^{-3} \cdot 2 \cdot 10^{-5} \cdot 100\right)^2 + (k \cdot 6,28 \cdot 10^3 \cdot 10^{-3})^2}} \cdot e^{j \left(\varphi_{\text{вх } k} - \arctg \left(\frac{k \cdot 6,28 \cdot 10^3 \cdot 10^{-3}}{100 - (k \cdot 6,28 \cdot 10^3)^2 \cdot 10^{-3} \cdot 2 \cdot 10^{-5} \cdot 100} \right) \right)}.$$

$$\underline{U}_{\text{вих } k} = \frac{U_{\text{вх } k} \cdot 100}{\sqrt{(100 - k^2 \cdot 78,96)^2 + (k \cdot 6,28)^2}} \cdot e^{j \left(\varphi_{\text{вх } k} - \arctg \left(\frac{k \cdot 6,28}{100 - k^2 \cdot 78,96} \right) \right)}.$$

Знайдемо гармоніки вихідного сигналу:

$$k=1: \underline{U}_{\text{вих } 1} = \frac{0,81 \cdot 100}{\sqrt{(100 - 1^2 \cdot 78,96)^2 + (1 \cdot 6,28)^2}} \cdot e^{j \left(\frac{\pi}{2} - \arctg \left(\frac{1 \cdot 6,28}{100 - 1^2 \cdot 78,96} \right) \right)} = 0,81 \cdot e^{-j \cdot 1,57} \text{ В.}$$

$$k=3: \underline{U}_{\text{вих } 3} = \frac{0,09 \cdot 100}{\sqrt{(100 - 3^2 \cdot 78,96)^2 + (3 \cdot 6,28)^2}} \cdot e^{j \left(\frac{\pi}{2} - \arctg \left(\frac{3 \cdot 6,28}{100 - 3^2 \cdot 78,96} \right) \right)} = 0,41 \cdot e^{j \cdot 1,28} \text{ В.}$$

$$k=5: \underline{U}_{\text{вих } 5} = \frac{0,03 \cdot 100}{\sqrt{(100 - 5^2 \cdot 78,96)^2 + (5 \cdot 6,28)^2}} \cdot e^{j \left(\frac{3\pi}{2} - \arctg \left(\frac{5 \cdot 6,28}{100 - 5^2 \cdot 78,96} \right) \right)} = 0,01 \cdot e^{j \cdot 4,77} \text{ В.}$$

Частотні характеристики вихідного сигналу залежно від номера гармоніки k зображені на рис. 5.

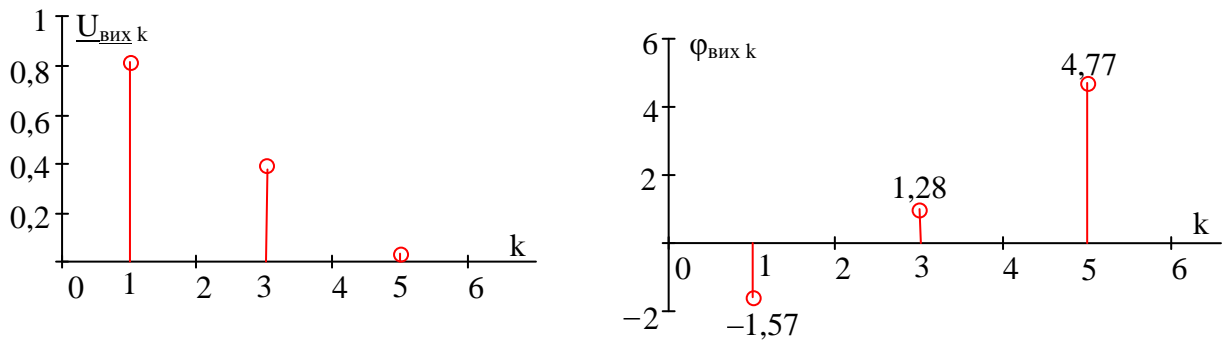

Рисунок 5 – АЧХ та ФЧХ вхідного сигналу

2. Спектральний аналіз неперіодичних сигналів

Пряме перетворення Фур'є:

$$\underline{X}(j\omega) = \int_{-\infty}^{\infty} x(t) \cdot e^{-j\omega t} dt.$$

Функція $X(j\omega)$ – комплексна і може бути подана у вигляді модуля $X(\omega)$ і аргумента $\varphi(\omega)$:

$$\underline{X}(j\omega) = X(\omega) e^{j \cdot \varphi(\omega)}.$$

Модуль $X(\omega)$ відображає спектральну густину амплітуд (СГА), а аргумент $\varphi(\omega)$ – спектральну густину фаз (СГФ). На відміну від спектрів періодичних

коливань, які є дискретними за частотою, спектри неперіодичних коливань суцільні.

Приклад 2. Розрахувати спектральну густину $U(j\omega)$ П-подібного відеоімпульсу, що зображено на рис. 8.1, а і записаного виразом:

$$u(t) = \begin{cases} U, & 0 \leq t < t_i \\ 0, & 0 > t \geq t_i \end{cases}$$

Виділити СГА та СГФ, побудувати їхні графіки.

Розв'язання

Використавши формулу ППФ, розрахуємо спектральну густину імпульсу:

$$\begin{aligned} \underline{U}(j\omega) &= \int_0^{t_i} U \cdot e^{-j\omega t} dt = U \frac{1}{-j\omega} e^{-j\omega t} \Big|_0^{t_i} = -\frac{U}{j\omega} e^{-j\omega t_i} + \frac{U}{j\omega} = \frac{U}{j\omega} (1 - e^{-j\omega t_i}) = \\ &= \frac{U}{j\omega} e^{-j\omega \frac{t_i}{2}} \left(e^{j\omega \frac{t_i}{2}} - e^{-j\omega \frac{t_i}{2}} \right) = \frac{2U}{\omega} e^{-j\omega \frac{t_i}{2}} \left(\frac{e^{j\omega \frac{t_i}{2}} - e^{-j\omega \frac{t_i}{2}}}{2j} \right) = U \cdot t_i \frac{\sin \omega \frac{t_i}{2}}{\omega \frac{t_i}{2}} e^{-j\omega \frac{t_i}{2}}, \end{aligned}$$

де $U(\omega) = U \cdot t_i \frac{\sin \omega \frac{t_i}{2}}{\omega \frac{t_i}{2}}$ – спектральна густина амплітуд,

$\varphi(\omega) = -\omega \frac{t_i}{2}$ – спектральна густина фаз.

Якщо записати, що $\omega = 2\pi f$, то

$$\begin{aligned} U(f) &= U \cdot t_i \frac{\sin \pi f t_i}{\pi f t_i}, \\ \varphi(f) &= -\pi f t_i. \end{aligned}$$

На рис. 6, а зображено графік $U(f)$ – спектр амплітуд П-подібного відеоімпульсу, на рис. 6, б зображено графік $\varphi(f)$ – спектр фаз цього самого імпульсу.

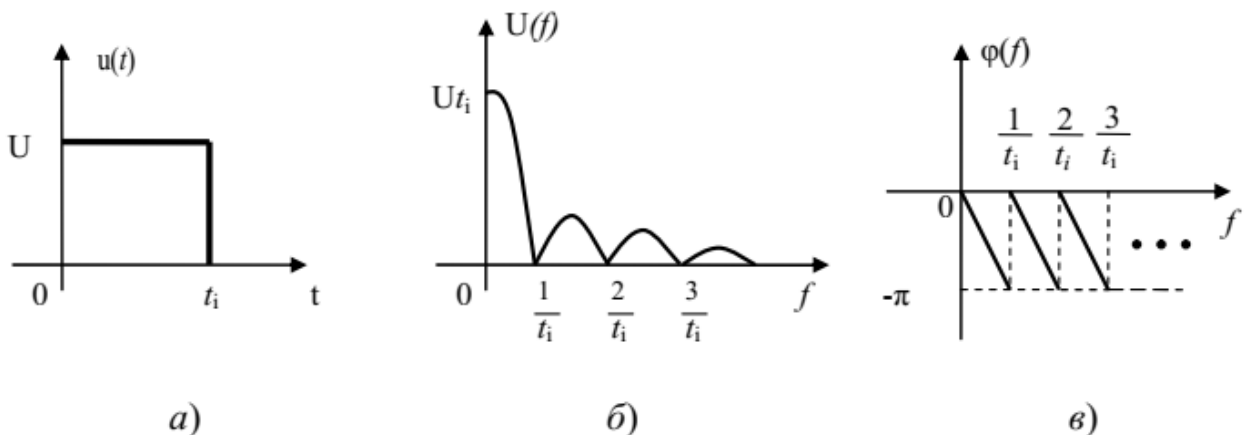

Рисунок 6 – Прямокутний відеоімпульс (а), спектр амплітуд (б), спектр фаз (в)

Приклад 3. Розрахувати спектральну густину $U(j\omega)$ трикутного відеоімпульсу рис. 7, а. Побудувати графіки СГА та СГФ.

Розв'язання

Аналітичний вираз трикутного імпульсу можна записати так:

$$u(t) = \begin{cases} U \left(\frac{2t}{t_i} + 1 \right), & -\frac{t_i}{2} \leq t \leq 0 \\ U \left(1 - \frac{2t}{t_i} \right), & 0 \leq t \leq \frac{t_i}{2} \end{cases}.$$

Спектральна густина імпульсу:

$$\underline{U}(j\omega) = U \int_{-\frac{t_i}{2}}^0 \left(\frac{2t}{t_i} + 1 \right) \cdot e^{-j\omega t} dt + U \int_0^{\frac{t_i}{2}} \left(\frac{2t}{t_i} + 1 \right) \cdot e^{-j\omega t} dt.$$

У результаті розрахунків отримаємо:

$$U(f) = \frac{U t_i}{2} \left(\frac{\sin \pi f \frac{t_i}{2}}{\pi f \frac{t_i}{2}} \right)^2.$$

Спектральна густина фаз $\varphi(\omega) = 0$.

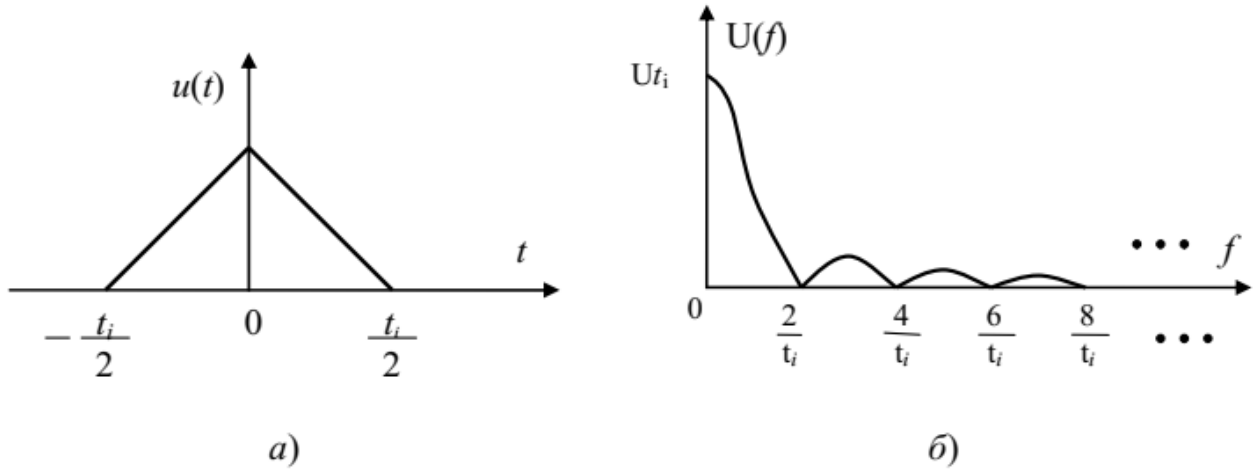

Рисунок 7 – Трикутний відеоімпульс (а), спектр амплітуд (б)